

ՀԱՏՈՐ ԻՐ

1890

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՆԵՐՐՈՎԹ ԵՒ ԱՇՏԱՐԱԿՆ ԼԵԶՈՒԱՑ

ԵՐ Նոյայ սերունդն արարատեան գալտերուն մէջ տա-
րածուելով հաստատուեցան, արագ արագ կը բազ-
մանային. այնպէս որ բռնադատուեցան դարձեալ բաժ-
նուիլ նոր բնակարաններ փնտռելու համար, յետ կանխաւ բաժնուած
ըլլալու, և այս անգամ ոչ իբրեւ պարզ տոհմ, այլ ընդ ամենայն աշ-
խարհ: Եւ նոյն ատեն ահա, ըստ պատմութեան Աստուածաշունչ
Գրոց, մօքերնին եկաւ յանդուգն խորհուրդ մը, հռչակաւոր աշտարակ
կը շինեիւ: « Եկաք, ըսին, շինեսցուք մեզ քաղաք և աշտարակ, որոյ
գլուխն մինչև յերկինս, և արասցուք մեզ անուն յառաջ քան ըզ-
սփռել ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի »: Մեղանչեցին ուրեմն ու-
նայնամտութեամբ և հպարտութեամբ, ըստ Սրբոյն Հերոնիմայ և ըստ
բազում մեկնըաց. և այս պատճառաւ ահա պատժուեցան յԱստու-
ծոյ. հպարտութեան հետ դարձեալ կը միանաւ ապստամբութիւն
ընդդէմ Աստուծոյ և ընկերական իշխանութեան:

Մօքերնին դրեր էին, կըսէ Յովսէպոս փլափիոս, թէ առ նախան-
ձու Աստուած բաժանեալ կը պահէր զիրենք, որպէս զի կարենայ

գիրաւ գիրենք սանձել, ուստի հոն կեցան Աստուծոյ անհնազանդ ըլլալու համար. և օր ըստ օրէ յանդգնագոյն կ'ըլլային յանարգենք զԱստուած. միով բանի՜ նոր բառով ըսելու համար՝ ազատութիւն գաղափարաց հրատարակեցին: Ներքով՝, կը յաւելու Յովսեփոս, որդի Գուշայ՝ քաջասիրտ և հզօր ըլլալով՝ կը համոզէր զայս և լսելով, թէ Աստուած չէ տուիչն երջանկութեան մարդկան, այլ իրենք իրենց զօրութեամբ ի ձեռս կը բերէին զայն. և այսպէս հեռացնելով զմարդ յերկիւզէն Աստուծոյ՝ կ'առաջնորդէր իրենց բռնակալութեամբ և բռնադատութեամբ: Այլ վախնալով որ կրկին ջրհեղեղ գրկէ Աստուած երկրիս վրայ, բռնադատեց գիրենք այնպիսի աշտարակ մը շինել, որ կարենայ յրոց յաղթել: Բազմութիւնն մեծապէս յօժարեալ էր ի հնազանդութիւն ներքովայ, խիստ ծանր երևնալով իրենց Աստուծոյ հնազանդիչն. և ամենայն փութով աշտարակն կը յառաջէր ի ձեռն բազմութիւն արանց, ի վեր քան զամենայն ակնկալութիւն: Այնչափ լայն էր՝ որ նայելու ատեն բարձրութիւնն կը կորսուէր առջևը: Կը շինէին զաշտարակն կպրէ միացեալ աղիւսներով, որպէս զի ջուրն ներս թափանցելով չկործանէ: Աստուած տեսնելով զմարդիկ այնչափ յիմարեալ, և չուզելով ջնջել զանոնք, ինչպէս երբեմն, ձգեց իրենց մէջ զխառնակութիւն լեզուաց, որպէս զի այլ և այլ լեզուով խօսելով՝ անկարող ըլլան զմիմեանս հասկընալ: Բաբել (խառնակութիւն) կը կոչուի այն անդը՝ ուր շինեցին զաշտարակն, լեզուաց խառնակութեան պատճառաւ որ հոն ունեցան. վասն զի Բաբել երապեցերէն լեզուաւ խառնակութիւն կը նշանակէ: (Հնութիւն Եբր. գիրք Ա. գլ. ԺԴ. 8, 9): Եովսեփոս ի հաստատութիւն այս պատմութեան վկայութիւն կը բերէ ի Սիրիլայէ և յԵստիոսէ (Eustio):

Ըստ Սրբոյն Հերոնիմոսի (յեսայի գլ. ԺԴ), այս աշտարակս պիտի ըլլար 4000 ոտք բարձր, որ կը համապատասխանեն իտալական $\frac{3}{4}$ միլիոնի. և այս համեմատութիւն պակասութիւն չէր ցուցընէր նկատելով մեծ լայնութիւնն՝ զոր Եովսեփոս կ'ընծայէ աշտարակին:

Քէր Բորգըր անգղիացին 1817 — 1820 ճամբորդութիւն ըրաւ հին Բաբելոնի տեղերը, և կը համարի թէ Բաբելայ հին աշտարակին մնացորդներն գտաւ բարձրագիւր տեղ մը, և կը պնդէ իսկ թէ բազմութիւ ուղեաց հետքեր գտաւ, որոնք չրջելով աշտարակին շուրս կողմն մինչև գազաթն կը տանէին զմարդ. ուր դրուած էր Բելայ պատկերն. ասկէց զատ տեսաւ դեռ շատ բլուրներ՝ շինուածոց մնացորդներով:

Կը գտնուին դեռ աղիւսներ, ինչպէս նկարագրած է Աստուածաշունչ Գիրքն Բաբելոնի աշտարակայինութեան համար. անսահման գաշտագետիւն մը ծածկուած է այս աղիւսոց բազմութեամբ. թէպէտ հազարաւոր տարիներէ ի վեր կը փոխադրեն զանոնք այլուր. և ի լիւս քաղաքը՝ որ կը գտնուի հին Բաբելոնի մերձակայքն՝ այս աղիւսներով շինուած է:

Քաղաքական տարեգիրք լիովին կը հաստատեն Սատուածաշունչ Գրոց պատմութիւնն, զոր երբայական աւանդութիւնք անխախտ և հաստատ կը պահեն :

Արիդենոս Բերոսոսի համառօտիչներէ մէկն՝ հատուածի մը մէջ՝ զոր Եւսեբիոս առ մեզ հասուցած է (Պտր. աւետ. գիրք Թ) և Սինկելլ, լոս, այս իմաստները կը դնէ. « Կը պատմուի թէ առաջին մարդիկ, կարի հպարտանալով իրենց զօրութեան և բարձրութեան վրայ (հակայք) արհամարհելով զսատուածս, ձեռք զարկին աշտարակ մը շինելու, որոյ գագաթն մինչև երկինք հասնի, այն տեղն ուր արդ Բաբելոն է: Արդէն կը մերձենար երկնից, երբ հոգմունք հասան յօգնութիւն աստուածոց և կործանեցին զբովանդակ զործն շինողաց զլիսոց վրայ: Կըսեն թէ մնացորդն և աւերակք Բաբելոնի մէջ դեռ կը տեսնուին: Եւ աստուածք լեզուաց զանազանութիւն մտուցին մարդկանց մէջ, մինչ նոյն ատեն ամէնքը մի և նոյն լեզուով կը խօսէին: Եւ պատերազմ բացուեցաւ ի մէջ Կոռնոսի և Տիտանոսի: Ուր աշտարակն շինեցին՝ արդ Բաբելոն կը կոչուի: Լեզուաց շփոթու. թեան պատճառաւ, վասն զի Բաբելոն երբայեցաւ մէջ խառնակու. թիւն կը նշանակէ: »

Աղբքսանդր Բազմալէպ ուրիշ համառօտիչ մը Բերոսոսի, նոյն պատ. մութիւնն կը յօրինէ Սիրիլայէ քաղելով, զոր Յովսեպոս ալ մէջ կը բե. րէ, և ըստ սրբոյն Յուստինոսի իմաստասէր և մարտիրոսի, Բաբելոնէն եկած էր և դուստր էր Բերոսոսի. « Ամենայն անձն մի լեզու ըլլալով, ոմանք իրենցմէ ձեռք զարկին բարձրացնելու ընդ. արձակ և ամենաբարձր Աշտարակ մը, որպէս զի այնու մինչև եր. կինք կարենան բարձրանալ: Բայց Սատուած մըրիկ յարուցանելով՝ իրենց միտքն չփոխեց, և իւրաքանչիւր տոհմին առանձին լեզու մը տուաւ, ուստի այն քաղաքն կոչուեցաւ Բաբել: Յետ ջրհեղեղի կ'ապ. րէին Տիտանոս և Պրոմիթեա, երբ Տիտան պատերազմ բացաւ ընդ. դէմ Կոռնոսի: »

Այս երկու համառօտագրոց հեղինակութեան պէտք է յաւելուլ և Եւսեբիոսին և Մովսէսի Խորենացւոյն, որ Հայոց հնագոյն և հռչակա. պանծ պատմաբանն է: Եւսեբիոս՝ զոր մէջ կը բերեն Յովսեպոս և Եւ. սեբիոս, հետեւեալ կարևոր իմաստն ունի. « Քահանայք կըսէ, որ ազատեցան, մէկտեղ առին զգործիս պաշտաման ինիալիոյ Արա. մաղղայ և եկան ի Սենաար, ի Բաբելոն: Բայց այս տեղէս ալ մերժուե. ցան՝ դարձաւ լեզուաց զանազանութիւնն մտնելով. ուստի այլ և այլ տեղեր գաղթականութիւն հաստատեցին, մնալով հոն՝ ուր դէպքն կամ Սատուծոյ տեսութիւնն գիրենք կը տանէր: » Իսկ Մովսէս. Խո. րենացի հետեւեալ իմաստն կը դնէ, վկայելով միանգամայն թէ ամե. նահին քաղաքական գրչէ առած է. զոր Մեծն Աղբքսանդր թարգ. մանել տուեր էր, և պարգևեր էր յետոյ Պարթևական թագաւոր մը

այլ թագաւորի, և այսպէս կը գրէ. «Ահաւոր և տարօրինակ էին նախկին աստուածքն (նահապետք), հեղինակը մեծագոյն բարեացաշխարհի, և նախաշաւիղք տիեզերաց բազմապատկութեան մարդկանց: Այս աստուածներէն բաժնուեցաւ Հսկայից ցեղն՝ որոնք հրէշանմանք էին, այնպիսի զօրութեամբ, հսկայածէ հասակով, որք և հրպարութեամբ գաղափար ունեցան Աշտարակ շինելու: Արգէն սկրսեր էին, և ահա ահաւոր հողմ մը, աստուածային բարկութեանէն շնչեալ, կործանեց չէնքն: Աստուածներն՝ տալով մարդկանց լեզու մը որ այլք կարող չըլլան հասկնալ, ձգեցին իրենց մէջ խառնակութիւն և շփոթութիւն: Այս անձանցմէ մին էր Հայկ Գոկ (Մագոգ) որդի Թաբլթի, իշխան հռչականուն, քաջասիրտ, զօրաւոր և աղեղնաձիգ, և այլն. Շմիթ, Գաղղ. Տեսութիւնք ի վերայ Ծննդ. եր. 49. »

Այս պատմութիւնն՝ որ իրեն հիմն ունի քաղղէական ամենահին գրիչներ, կատարեալ կը համաձայնի Բերոսի յիշած իմաստներուն և իւր համառօտագրոց: Այս ամէն յիշատակութիւններէն յայտնի կը տեսնուի թէ որչափ խորին և հաստարմատ էր քաղղէաստանի ժողովրդոց մէջ լեզուաց Աշտարակին աւանդութիւնն, որ կատարելապէս համաձայն է իւր ամենափոքր իսկ հանգամանաց և էական գործոյն մէջ Աստուածաշունչի պատմութեան:

Մանաւանդ թէ մեր օրերն այս պատմական գործն օտար չմնաց ժամանակիս ասորագիտաց ուսումնասիրութեան և քննութեանց, Շմիթ հռչակաւոր գտիչն ջրհեղեղեան տախտակաց, գտաւ նաեւ սեպածէ գրովք ասորի Տախտակի մնացորդներ, որք արդ նիւուէէ բերուեցան և կը պահուին Բրիտանական Մուսէոնին մէջ, որոց վրայ գրուած է Բաբելոնի Աշտարակին պատմութիւնն:

Այս փոքրիկ տախտակն կը բովանդակէ հինգ կամ վեց սիւն հաստուածներ, և կը համարուի թէ ուրիշ տախտակ մ'ըլլայ յառաջ քան զայս. և ահաւասիկ թարգմանութիւնն.

ՍԻՒՆ Ա

1. անոնք. հայրը...
2. անոր սիրտն չար էր
3. Ընդդէմ Հօր ամենայն Աստուածոց ամբարիշտ էր
4. իրեն. իր սիրտն չար էր
5. Բաբելոն հնազանդեալ
6. (փոքունք) և մեծք, շփոթեց իրենց լեզուն
7. Բաբելոն հնազանդեալ
8. (փոքունք և մեծք) շփոթեց իրենց լեզուն
9. իրենց պարիսպն (աշտարակն) բոլոր օրն կը հիմնէին

10. իրենց պարսպին ի զիշերի
11. բոլորովին վերջ կու տար.
12. ի բարկութեան այսպէս խօսեցաւ
13. հեռու ցրուելու համար երեսն դարձուց.
14. Այս հրամանն տուաւ, իրենց խորհուրդն խառնակեցաւ
15. ընթացքն խորտակեց
16. հաստատեց սրբավայրն.

կան յետոյ ուրիշ երեք տողեր ալ՝ որ Ե կամ Զ սեան վերջիններն են, և որոց մէջ են.

13. Դառնապէս լացին ի Բաբե
14. մեծապէս ցաւեցան
15. իրենց թշուառութեան վրայ

Ասորական տախտակին այս հատուածոց մէջ ունինք անդրադարձութիւն մը Ծննդոց գրոց իւր գլխաւոր հանգամանաց մէջ. Մեղքն հպարտութեան որ գրգռեց զբարկութիւն Աստուածոց՝ առաջին տողերուն մէջ. և իրենց հպարտութեան գործն՝ զոր կը բացատրէ իննեւորդ տողն, շինեցին պարիսպ մը. (ասորական լեզուաւ քաղիմբոշ), ամբողջ Ետոյ ապա և իրենց պատիժն, կործանումն իրենց գործոյն (տողք 10, 11), և իրենց այլ և այլ տեղ զրուիլն (տող 13)։ Ասոր մէջ կը խօսի նաև իրենց լեզուին խառնակութեանը վրայ. բայց այս ստուգ չէ բոլորովին, ինչպէս կը նշանակէ Շմիթ այն իրենց խօսքն բառով։

Ուրիշ կարևոր յիշատակարան մ'ալ ունինք Աստուածաշնչին այս պատմութեան վրայ՝ Բաբելական Աշտարակին նկատմամբ, ի սեպաձև արձանագիրս Նաբուգոդոնոսորի (604-561 յառաջ քան զԲրիստոս), որ գտնուեցաւ ի Բորսիբբա (Borsippa), որ Բաբելոնի մեծ քառանկեան հարաւային արևելեան անկեան վրայ շինեալ քաղաք մ'է. Հոն կը տեսնուին մնացորդքն մեծ դղեկի մը, և այլ և այլ տաճարաց, յորմէ կը պաշտէին Աղար աստուածն, Բէն աստուածն, Սին աստուածն և Նանա աստուածուհին, իսկ ամենայն աւերակաց մէջ քան զամենեւին մեծայտղթ քանակաւ և հնութեան փառաւորութեամբ՝ այն զոր Արաբացիք կը կոչեն Բիրս-Նեբրովթ (Birs-Nimrud), Աշտարակ Նեբրովթայ, Բլուր մ'է խեցեաց և կղմտրաց, որոյ գագաթն 46 մեդր բարձրութիւն ունի, և հիմն մինչև 700 մեդր լայնութիւն և նոյնչափ ալ շրջապատ. Հոն կը գտնուին ահագին ժայռեր, պարսպի և սեանց մնացորդք մինչև ցարդ, յորս ոմանք մինչև 10 մեդր բարձրութեամբ. բայց այնչափ աւերեալ և խորտակեալ յամենայն կողմանց, որ չէ հնար առաջին ձեւը գուշակելու Շինուածոյն չորս անկիւններն գարձած էին ի չորս գլխաւոր կողմանս, և անոնցմէ Ռոյէնսըն

(Rawlinson) դուրս հանեց չորս գլաններ թրծեալ հողոյ, որոց իւրաքանչիւրն ունին նոյն բնագիրն 60 տողով, յորս կ'աւանդուի հին հիմնարկութեան պատմութիւնն, և յետոյ վերանորոգութիւնն ի ձեռքն Նաբուգոդոնոսորայ։ Այս գլանք կը գտնուին ի Բրիտանական Մուսէնի, և ահա թարգմանութիւնն .

1. Ես եմ Նաբուգոդոնոսոր թագաւոր Բաբ—իլու, ծառայ հաւատարիմ, առհաւատչեայ անփոփոխ սիրոյ Մարթոքեայ, գերագոյն իսաաքքու որ կը մեծացնէ զփառս Նաբուի, փրկիչ է, իմաստուն՝ որ մտադիր է հրամանաց գերագոյն Աստուծոյ, Սաքքա—նաքու առանց մեղաց, վերականգնող Բիթ—Սագգաթու և Բիթ—Ջիտա, անդրա, նիկ որդի Նաբու—պալ—ուսուրի, թագաւոր Բաբ—իլուի. Ես :

2. Մարթոք կ'ըսենք մենք գերագոյն Աստուծոյ, նա զիս ծնաւ. նա հրամայեց ինձ վերականգնել իւր տաճարներն, Նաբու որ վերակացու է Երկնից և Երկրի գնդոց, յանձնեց ի ձեռս իմ զգաւազան արգարութեան :

3. Բիթ—Սագգաթու է երկնից և երկրի տաճարն, բնակարան Տեառն Աստուածոց, Մարթոքեայ, Ես ծածկել տուի անարատ ոսկւով իւր ինքնակալութեան տաճարն :

4. Բիթ—Ջիտա է բնակարանն յաւիտենական, ես վերստին չինեցի զայն ՚ի հիմանց. կատարեալ ըրի իւր գեղեցկութիւնն արծաթով, ոսկւով, մետաղօք, յարդի քարերով, ջրդեղեալ կղմնտօք և հերձի և մայրի փայտերով :

5. Ես վերստին չինեցի զտաճարն ի հիմանց երկրիս, զՄիգուրաւ Բաբ—իլուի, և կատարեցի կղմնտօք և պղնձով. ես բարձրացուցի ըզգագաթն :

6. Ես կ'ըսեմ զայս. Տաճարն Եօթն Լուսաւորաց երկրի, Միգուրաւ տըն Բորսիպպայ, չինուեցաւ հին թագաւորէ մը։ Սա կը ծածկէր 40 չափ հողոյ, բայց ինքն չբարձրացուց զգագաթն. յետոյ մարդիկ հեղեղման ժամանակ թողուցեր էին, և որոյ ընթացքն չէին կարգաւորած։ Անձրեք և մրրկը ցրուեր էին ի կաւոյ գործերն և իւր որմոց ծեփն. կաւն քակուեր էր հողոյն հետ և աւերմանց կոյտ մը կը ձեւցնէր։ Ես չփոխեցի տեղն. Ես չդրի ձեռք իւր դիմինին վրայ. Խաղաղութեան ամսոյն մէջ, յաջող օր մը, ես . . . չգործածուած կղմնտըն այն ամրակուռ և աղիւս ծեփոյ. Ես գրեցի զփառս ա. նուանս ի . . .

7. Ես ձեռք զարկի այս չինութեանս, բարձրացուցի զգագաթն (այն չինածոյն). հիմնեցի, վերստին չինեցի, ինչպէս էր երբեմն, ինչպէս էր հին ժամանակներն, և բարձրացուցի զգագաթն :

8. Ո՛վ Նաբու, որդի քու իսկ անձինդ, գերագոյն միտք, որ կը բարձրացնէ զփառս Մարթոքեայ, օգնական եղիր փառաշուք գործոցս։ Շնորհէ յաւիտեան իմ ցեղիս մշտնջենաւորութիւնն. և հանդերձեալ

ժամանակաց համար յաջող արգասաւորութիւն, գահուս հաստաւորութիւն, սրոյս յաղթութիւն, ապստամբաց խաղաղութիւն և թըշնամի հողոց տիրապետութիւն, Գրէ իմ աւուրցս երջանիկ ընթացքն յաւիտենական տախտակին սեանց վրայ, որ կ'որոշէ զգնացս Երկնից և Երկրի, և գրէ ի նմա զարգասաւորութիւն:

9. Նմանէ ով Մարթոբ, թագաւոր Երկնից և Երկրի, հօրն որ ծընաւ զինքը, օրհնէ գործերս, պաշտպանէ տէրութիւնս:

10. Նաբու — գուդուր — ուսուր, թագաւոր որ կը բարձրացնէ զաւերակս, շնորհք գտնէ առջևդ:

Արդ Բիթ — Չիտա՝ որ կը յիշուի այս արձանագրութեան մէջ, կը վերաբերի մեր վերը գրած աւերակաց: Հսկայաձև բուրգ (Ծիգուրատ) մ'էր, քառանկիւն հիմամբ, գրեթէ 80 մեղր բարձրութեամբ, եօթն յարկօք. այսինքն եօթն միմեանց վերադիր աշտարակօք որ յերկայնութեան կը նուազէին. որոց վերջինն ի ծայր բրգին՝ սենեակ մ'ունէր, այն է Տաճարն Մարթոբ Աստուածոյն ամենահարուստ կերպով զարդարեալ, և որոյ նուիրեալ էր շէնքն: Եօթն յարկերն աշտարակներէն ձևացեալ՝ տարբեր բարձրութիւն ունէին. և իւրաքանչիւրն ի բոլոր և ի շաղախէ աղիւսոց, կ'որոշուէր տարբեր գունով ըստ աստեղ կամ մուրրակին՝ որոյ նուիրեալ էր, սկսելով ի հիմանէ՝ որ սև էր. յետոյ սպիտակ, նարնջագոյն, կապոյտ, կարմիր, արծաթ, ոսկի. և կը համապատասխանէին ըստ բարեկրնական և աստրական գաղափարին ի Կունոս, յԱստղիկ, յԱրամազդ, ի Հերմէս յԱրէս, ի Լուսին, յԱրեգակն: Ուստի և Բիթ — Չիտա կոչուած է սեպական արձանագրութեանց մէջ Եօթն յոռաւորաց Երկնի տաճարն ևս:

Արդ կը կարծեն որ Բիթ — Չիտան կանգնեալ ըլլայ Բաբելի Աշտարակին տեղն. նաև նոյն իսկ Բաբելի Աշտարակն ըլլայ նորոգեալ ի Նաբուգոդոնոսորայ. և այս կարծիքս կը հաստատեն նախ արևելեան հին աւանդութիւնք և Բորսիպպա անունը, որ ըստ Օբերտի, կը նշանակէ Աշտարակ շէնքաց: Յիրաւի Բորսիպպայի Ծիգուրատն վերոյշեալ Նաբուգոդոնոսորայ արձանագրութեան մէջ, ըստ Օբերտի էր Բորսիպպայի հնագոյն յիշատակարանն, և իւր հիմնադրին անունն կորսուեր էր ժամանակին հեռաւորութեան պատճառաւ. ուստի և շինութիւնն փոխանակ անուամբ պատմական ցեղէ իշխանի մը մատուցանելու՝ ինչպէս սովորութիւն էր ուրիշ մակագրութեանց մէջ, հոս առանց որոշելու թագաւորի մը կ'ընծայուի, և ըստ Լընորմանի, հընագոյն թագաւորին, այսինքն Բաբելոնի առաջին թագաւորին, որ պիտի ըլլայ Նեբրովթ, հաւանականաբար նոյնն ընդ ինզուբարայ, Բաբելոնական մեծ գիւցազնաբանութեան մէջ. Նեբրովթն ծննդոց գրոց՝ որոյ անունն յասորի և յերբայական լեզու կը նշանակէ ապստամբ, որ և այն հպարտ հսկայից առաջնորդն եղած պիտի ըլլար, որք ուզե-

ցին բարձրացնել յերկիրն զԱշտարակն, Եւ Ներքովթայ կ'ընծայուի իրօք Եփրատայ եզերաց բնակիչներէն Աշտարակին առաջին շինուած թիւնն, ինչպէս կը նշանակէ Բիրս—Ներքովթ անունն (Աշտարակ Ներքովթայ), որ ամենահին ժամանակէ ի վեր կ'ընծայուի այս հսկա-յանման աւերակաց կոյտին, ինչպէս ի վերոյ յիշատակեցինք:

Քաղզէացոց այս տեղական աւանդութեան պէտք է յաւելու բա-բելոնական Հրէիցն, որք ի հսկայածն արձանն Բորսիպպայի կը ճանչ-նան զհին աշտարակն Բաբելոնի: Բաբելոնի Թալմուտին մէջ կ'ըսուի թէ ի Բորսիպպա հանդիպեցաւ լեզուաց խառնակութիւնը. և հոն յիշուած առասպելին մէջ կ'ըսուի թէ ք Բորսիպպայի օգն գլխիդուց թիւնն կորսնցնել կու տար. վասն զի հոն մարդիկ մոռցեր էին իրենց առաջին լեզուն ք: Թալմուտի ուրիշ առասպել մ'ալ կը պատմէ թէ ք հարցնելով մէկուն, թէ ո՞ր երկրէն ես. պատասխանեց. Բորսուպէն: Այսպէս չըսես պատասխանուեցաւ իրեն, այլ պիտի ըսես Բոլսոփէն, վասն զի այն երկիրն է ուր շփոթեց Աստուած զլեզու ամենայն եր-կրի ք: Իսկ միջին դարու մէջ, երբ Բենիամին Դուտեւացի բաբելոնին ուղևորութիւն մ'ըրաւ Նափարայէ ի Բաբելոն, տեղւոյն Հրէայք ցը-ցուցին իրեն Բիրս—Ներքովթայ աւերակներն, իբր Բաբելոնի Աշտա-րակին տեղն (Վիկոու. եր. 253):

Արդ որչափ ալ Բաբելոնի Աշտարակին մեծ դէպքն կատարուեցաւ Սենաար դաշտին մէջ, սակայն տեսնող և վկայ ունեցաւ զբովան-դակ ազգ մարդկան, Ուստի և նոյն աւանդութիւնն պահուեցաւ նախ-կին աւանդութեան ուրիշ ճամարտութեանց հետ, ոչ միայն առ Քաղ-զէացին և առ մերձաւոր ժողովուրդս, այլ նաև առ այլ ազգս, որ ցրուեցան հեռաւոր աշխարհներ երկրիս վրայ: Դիցաբանութիւնն, ամենաճամարտ և իսկական պատմութիւն, նկարագրեց զգոր-ծըս այլաբանօրէն Տիտանաց սանդխոյն պատկերին մէջ: Աղեքսան-դըր Հումպոլդ, առ Մեքսիքացիս Ջրհեղեղին աւանդութենէն գուրս գտաւ նաև հետեւեալն. Կատմութիւնն քրդածն շինուածոյ, կանգ-նեալ հայարտոքեամբ մարդկանց և աշերեալ քարկոշքեամբ Աւ-տուածոց. և այս բրգածն շինուածէս յետոյ նախկին Տարեգիրք Մեքսիքականք կը նշանեն իբր տեղ ուր Աստուած իւրաքանչիւր ըն-տանեաց առանձին լեզու տուաւ, կը յաւելու ևս Հումպոլդ թէ այս-պէս ամերիկեան աւանդութիւնք ամենահին ժամանակաց՝ կը զրտ-նուին նաև յԱսիա Պրահմայի հետևողաց մէջ և Տարտարիոյ արևե-լեան բարձրաւանդակին Շիուսնի մէջ: (Հիւմպոլդ, Տեսութիւն ի վերայ Գորտիլիան լեր. հտ. Ա. եր. 338): Չինացիք չեն կարող կոր-սընցնել զյիշատակս, վասն զի ձևն և անունն Աշտարակին իրենց գրոց մէջ անցած են: Իրենց լեզուին գիր մը, որ ուղիւն հրաժեշտի կամ բաժանումն կը նշանակէ, կը կերպարանէ զխորհրդական բա-բել—Աշտարակն:

Եթէ մէկն ուզենայ մեզ դէմ դնել սուրբ Գրոց խօսքին համար՝ յորում Բաբել խառնակութիւն կը նշանակէ, ամենեւին արժէք մը չունի. դաղափարական (ideografico) նշաններն որք կը ծառայեն խօսքերը գրելու, կը հաստատեն ընդհակառակն թէ կը նշանակէ՝ Դոռն իյուռ. այսինքն Աստուծոյ:

Բաբել բառը եթէ առնենք իբրեւ խառնակութիւն, կը պատասխանէ հմտաբար Օրբերդ. այս առարկութեան, բացարձակ կերպով քաղդէական լեզուէն կ'ենէ, և հակառակ է այս եբրայական լեզուի օրինաց. վասն զի այն լեզուին մասնաւոր յատկութիւն մ'է կրկնել առաջին արմատական բաղաձայնը: Ուստի և յասորա. քաղդէական լեզուս խառնակութիւն նշանակելու համար պէտք է ըսել Բաբ. քնդ կամ Բիլքիլ. և յիրաւի Բիլքիլ այս լեզուին գործածութեան մէջ կը նշանակէ խառնուրդ, խառնակութիւն. — մինչդեռ յեբրայականն պէտք է կազմել քիլքալ կամ քիլքուլ. և յիրաւի քիլքուլ րաբունական ճշգրտութեամբ լսել է խառնակութիւն: Ուստի պէտք է զուրցնել որ քաղդէացի ծագմամբ այս բառը՝ Մովսէս կը ճաննար զայն՝ Աբրահամեանց Գաղղէաստանէն բերած աւանդութեամբ, և թէ այս բառս ծագեցաւ նոյն իսկ լեզուաց խառնակութեան միջոց. ուստի կ'ենթադրուի որ սա իսկ տուաւ ծագումն Բաբելոն քաղաքին, որ և համաձայն է սուրբ Գրոց:

ՈՒՐ ԷՐ ԵՐԿՐԱՒՈՐ ԴԻՍԽՆ

ՈՒՐ էր երկրաւոր գրախտն. խնդիր մ'է այս որ ոչ միայն հաւատացելոց հետաքրքրութիւնը կը շարժէ, այլ և բանաւորականաց, որ ի ձեռն իրենց ուսմանց կը ջնան խօսիլ մարդուս սկզբնական ծագման վրայ՝ ըստ Աստուածաշնչի. և եթէ եղածին չեն հաւատար, սակայն չեն արհամարհեր պատմութեան հարազատ իմաստը գտնելու: Մեզ ալ կարելի է հոս համառօտիւ տեսութիւն մ'ընել, վասն զի այս խնդիրս լուծելու համար բնական գիտութիւնքն մեծապէս նպաստամատոյց են:

Դնենք հոս Խննդոց Բ գլխոյն խօսքերն, յորում կը նկարագրէ առաջին մարդոյն բնակարանը.

« Եւ տնկեաց Աստուած զգրախտն յեղեմ ընդ արեւելս, և եդ անդ զմարդն զոր ստեղծ: Եւ բուսոյց Աստուած յերկրէ զամենայն ծառ գեղեցիկ ի տեսանել և քաղցր ի կերակուր, և զծառն կենաց ի մէջ գրախտին, և զծառն գիտելոյ զգիտութիւն բարոյ և շարի: Եւ գեա